

byggnadsvård

Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad

Bälinge socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll och dokumentation av arbeten
med omläggning av vasstak 2005
Rapport 2006:3

Eva Wockatz

Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad

Bälinge socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll och dokumentation av arbeten
med omläggning av vasstak 2005
Rapport 2006:3

Eva Wockatz

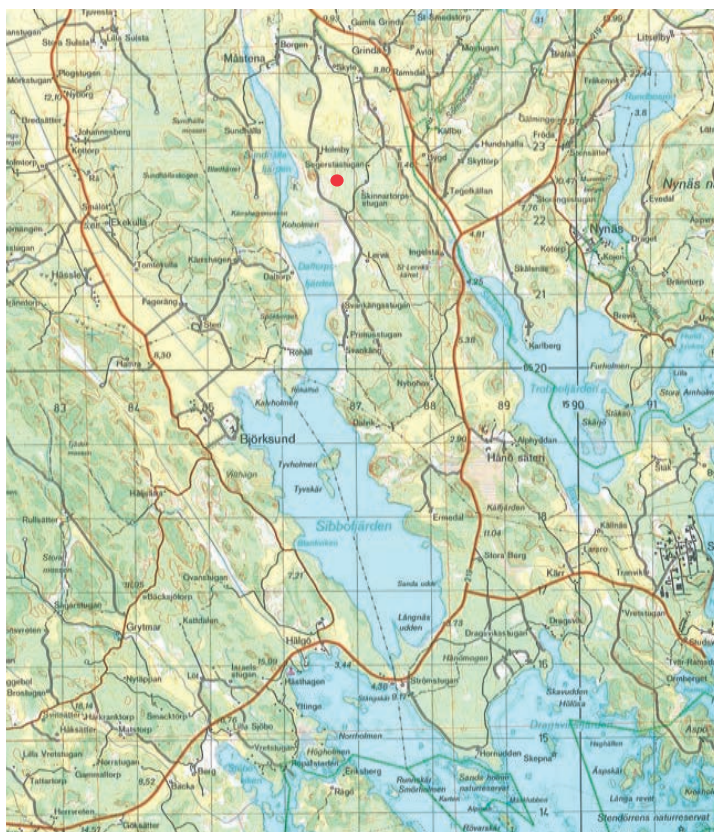
© 2006 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se

Författare: Eva Wockatz, byggnadsantikvarie.
Omslagsbild: Detalj av log- och ladugårdsbyggnadens gavel vid
Segerstastugan.
Uppmätningsskiss: Eva Wockatz.
Foto, där ej annat anges: Eva Wockatz 2005.
Diarienummer: KN-KUS05-284

Nyköping 2006

Innehåll	
Fastighetsuppgifter och karta	4
INLEDNING	5
Sammanfattning av genomförda åtgärder	5
Material	5
Personal	5
KULTURHISTORISK VÄRDERING	6
HISTORIK	6
BYGGNADSBESKRIVNING	7
Exteriör	7
Stomme	7
Interiör	8
BYGGNADEN FÖRE ÅTGÄRDER	9
Ryggning	9
Vasstak	9
Vindskivor	9
UTFÖRDA ARBETEN 2005	9
FRAMTIDA UNDERHÅLL	13
KÄLLOR	14
Litteratur	14
Muntliga uppgifter	14

Utdrag ur gröna kartan 9HSO 1990. Lantmäteriet.

Södermanlands län

Utsnitt ur ekonomiska kartbladet 9H4h Måstena, 1958. Segerstastugan är här benämnd Bobergsstugan. Utdrag ur Lantmäteriets historiska kartor.

Fastighetsuppgifter och karta

Segerstastugan är belägen ca 2 mil nordost om Nyköping, väster om väg 219 och norr om Hånö säteri i Bälinge socken i Södermanlands län.

Fastighetsbeteckning: Hånö säteri 1:4, Segerstastugan

Socken: Bälinge

Kommun: Nyköping

Län: Södermanland

Kulturhistoriskt skydd: Skyddas av de generella skyddsbestämmelserna i PBL, Plan och bygglagen.

INLEDNING

Vasstaket på Segerstastugans ekonomibyggnad har lagts om under sommaren 2005. Takomläggningen har fått beviljat byggnadsvårdsbidrag av Länsstyrelsen, enligt beslut Dnr 434-11700-2002. Sörmlands museum utsågs av Länsstyrelsen till att svara för antikvarisk kontroll, vilken har utförts av Eva Wockatz, som även skrivit rapporten. Fotografier är tagna av Eva Wockatz, där ej annat anges.

Ett startmöte hölls den 17 augusti 2005. Slutbesiktning ägde rum den 15 september 2005.

Syftet med renoveringen var att laga upp det befintliga vasstaket och förnya ryggningen. Vasslagren hade börjat glida ned och ryggningen bestod av korrugerad plåt.

Diskussioner fördes innan arbeten sattes igång om huruvida taket skulle läggas med en s k ”mellansvensk” metod eller om det skulle fortsättas att läggas som ett bundet tak, som det var när arbeten påbörjades. De bundna taken läggs av vass eller råghalm som binds i underlagstaket. På ett mellansvenskt tak läggs halmen eller vassen löst på underlagstaket, utom i de nedre delarna (takskägget) och de övre delarna där det binds fast. Vertikala takryttare hänger parvis ned över takfallen och tynger med hjälp av en horisontell fotstång ned vassmaterialet. De mellansvenska taken har enligt Sigurd Erixon varit vanliga i trakterna Södermanland, Östergötland, östra delarna av Skaraborgsslätten och nordligaste delen av Kalmar län.

Vanligast är enligt Erixon att de mellansvenska taken lades med råghalm, men det förekom även att vass lades i de undre lagren och råghalm lades överst. I delar av mellersta Södermanlands kustområden förekom det ibland även ett helt undre lager av vass, med halm ovan. Under 1900-talet blev det allt vanligare att vasstak oavsett var i Sverige de fanns, bands med galvaniserad ståltråd.

Bild 1. Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad från väster innan åtgärder.

Takvinkeln är på Segerstastugans ladugård ca 40 grader, vilket är en relativt flack takvinkel. Bundna tak läggs oftast på en brantare takvinkel. Underlagstakets konstruktion med lösa längsgående slanor, även kallade rafter eller långåsar, som vilar på sparrarna och gavelröstena talar också för att byggnaden tidigare har haft mellansvensk läggning, då det är svårare att binda vassen på lösa slanor.

Anledningen att den mellansvenska läggningen valdes här, trots att nuvarande läggning var bundet, var alltså traditionen i regionen, byggnadens ålder, den flacka takvinkeln och takuppbyggnaden. Äldre vasslager valdes att behållas då det var i ett relativt gott skick och utgör ett historiskt tidsskikt, med framtida information om bindning, materialval mm.

Sammanfattning av genomförda åtgärder

- Befintlig ryggning av korrugerad plåt och ”ryggaträn” togs bort.
- Äldre vasslager behölls under den nya täckningen.
- Nytt vasstak av s k mellansvensk modell lades ovan de tidigare vasslagren.
- Ny ryggning lades av gräs och halm, med hönsnät ovan.
- Plåttäckning på vindskivor togs bort.
- Vindskivor kompletterades.

Material

Takläggningsmaterial: Vass från Kalmarsund.

Ryggning: ”Frögräs” från Skåne till undre lagret och halm av höstveten ovan detta, som kom från Måstena, en gård norr om Segerstastugan. Hönsnät lades ut ovan täckningen.

Virke: Horisontella fotstänger och vertikala takryttare av undertryckt gran, från norra Småland, Barkaryd. Bindraft av hassel och pil från Skåne. Dymlingar av ek och en.

Personal

Entreprenör takläggare: Retznér Arén Rekonstruktion och Arkitektur AB, Eje Arén, Skurup.

Antikvarisk kontroll: Sörmlands museum, Eva Wockatz.

Beställare/fastighetsägare: Birgitta Weibull.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad har inrymt hönshus, ladugård och loge. Byggnaden ligger på en gård med bostadshus i form av en enkelstuga och en liten bod. Byggnaderna är från 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Runt omkring gården ligger skog- och hagmark.

Segerstastugan har varit ett båtmanstorp, nr 47 och tillhörde Södermanlands andra båtsmanskompani.

Byggnaderna är sannolikt kvar i sina ursprungliga platser i anläggningen. Log- och ladugårdsbyggnaden och boden är exteriört sett de mest autentiska byggnaderna i anläggningen och har ett miljöskapande värde i området.

Log- och ladugårdsbygganden är intressant som byggnadstyp, eftersom många av dessa små ladugårdar under 1800-tal och tidigt 1900-tal har ersatts med större byggnader. Byggnaden har fortfarande kvar orörda trägolv och båsinerredning för två kor.

HISTORIK

Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad - en länga, som tidigare utgjort hönshus, ladugård och loge är sannolikt uppförd någon gång under 1700-talet eller tidigt 1800-tal.

Gården kom till släktens ägo 1956. Svartvita bilder från detta år visar att taket är i dåligt skick, med synliga längsgående slanor genom vassen. Ryggningen går knappt att skönja.

Taket lades om 1965, då man sannolikt fortsatte att binda taket med ståltråd. Fotografier efter omläggningen, ser ut att visa två lager vass.

I juli 1970 görs en ny halmryggning av hantverkare Ivan Pettersson från Tystberga.

I september 1989 lades taket om igen av byggmästare Eilert Berggren från Sättersta. Enligt honom revs då hela taket. Vasslagren som låg på takfallen innan läggningen 2005 bestod dock av två lager vass, vilket motsäger denna uppgift. Vid omläggningen 1989 gjordes ryggningen av korrugerad plåt.

Bild 2. Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad 1956 då byggnaden kom till släktens ägo. Fotografi inlånat av fastighetsägaren. Foto Louise von Krusenstierna.

Bild 3. Ny omläggning gjordes 1965. Fotografi inlånat av fastighetsägaren. Foto Louise von Krusenstierna.

Bild 4. 1970 läggs ny ryggning. Fotografi inlånat av fastighetsägaren. Foto Louise von Krusenstierna.

Bild 5. Nästa gång taket lades om var 1989 då sannolikt undre lagret sparades och ny vass lades på. Fotografi inlånat av fastighetsägaren. Foto Louise von Krusenstierna.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Seherstastugans log- och ladugårdsbyggnad är en långa orienterad i nord-sydlig riktning och är belägen öster om bostadshuset. Till gården hör även en bod som är placerad norr om både längan och bostadshuset.

Log- och ladugårdsbyggnaden är ca 13 x 4 m och har en fyrdelad planform. Längan inrymmer i söder höns/ föråd, ladugården med skulld i mitten, logen och längst mot norr en tillbyggd lada. Se skiss nedan.

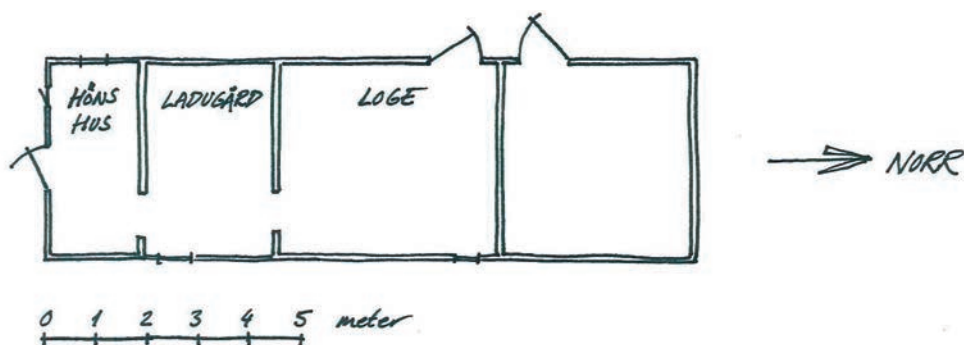

Bild 6. Plan över Segerstastugans log- och ladugårdsbyggnad i plan. Skiss av Eva Wockatz.

Ett fönster finns i hönshuset på västra och södra fasaden. I ladugårdsdelen vetter ett fönster mot öster. Dörr till ursprungliga delen finns i södra gaveln, samt på västra långsidan. Tillbyggnaden nås via en dörr på västra långsidan.

Taket är ett sadeltak täckt med vass.

Stomme

Södra delen av byggnaden, ursprungliga delen, är timrad av liggtimmer med synliga utanpåliggande knutar och den tillbyggda delen mot norr har plankstomme.

Att det är en tillbyggnad syns även på rödfärgningen av den tidigare ytterväggen, som numera utgör mellanvägg mellan logen och ladan.

Södra delen av den timrade stommen är klädd med stående locklistpanel.

Takuppbyggnaden är ett s k sparrtak eller rafttak, där takstolarna består av runda sparrar. Sparrarna är parvis ihopdymlade, där den slankare sparren går in i den grövre. Takstolarna stabiliseras i sidled av de horisontella längsgående runda slanorna som ligger ovan sparrarna. Dessa slanor vilar i byggnadens timrade gavelrösten på timmerstommen, samt på sparrarna. Slanorna vilar på dymlingar som går ned i sparrarna. Ovan slanorna ligger vasstaket.

Takstolarna syns i logen, där de är lagda med ca 1.5 meters mellanrum. Slanorna har en diameter av ca 7 cm och ligger med ett avstånd av ca 25-35 cm. Takstolarnas sparrar har en diameter av ca 12-15 cm.

Bild 7. Vy från logen in mot ladugårdsdelen. De horisontella långåsarna vilar på timmerstommen.

Bild 8. Vy upp i underlagstaket ovan skullen.

Interiör

Östra delen av höns huset i söder har vitkalkade väggar och innertak. Golvet består av obehandlade breda kilsågade golvtiljor. Västra delen har obehandlade väggar och tak.

I ladugårdsdelen i mitten finns det plats för två kor - båsinredningen byggd av trä finns fortfarande bevarad och är beläget på ett något upphöjt trägolv. Övrigt golv är också av trä. Även dessa väggar och innertak är vitkalkade.

Logdelen har ett jordgolv, numera täckt av halm och vass. Väggar är obehandlade och innertak saknas. Via en stege och en öppning i gavelröset når man skullen ovan ladugårdsdelen.

Tillbyggnaden nås endast från ingången i västra fasaden. Tillbyggnaden saknar innertak, har jordgolv och obehandlade väggar, dock inte på den f d gaveln på den timrade delen, som är rödfärgad.

Bild 9. Ladugårdsdelen där båsinredningen för två djur finns kvar. Väggar och tak är vitkalkade.

BYGGNADEN FÖRE ÅTGÄRDER

Ryggning

Senaste ryggningen bestod av trapetskorrugerad popnitad svart fabrikslackerad plåt. Ryggaträna var av rundvirke, diameter ca 8-10 cm, dymlade i varandra. Ryggningen gick ned ca 80 cm på vardera takfall.

Vasstak

Vasstaket bestod av två tydliga lager vass. Varje lager var drygt 12 cm tjockt. Det undre lagret bestod av något klenare vassrör. Det undre lagret skulle enligt hantverkaren kunna vara från 1920-talet.

Vasstaket är bundet med galvaniserad ståltråd. Varje vassknippe är bundet med ståltråd i varje längsslana, med ett avstånd av ca 20 cm. Flera av bindningarna såg ut att vara avrostade.

Vindskivor

Vindskivor var innan arbeten påbörjades ca 45 cm höga, bestod av två bräder mot norr och tre brädor mot söder. Ovansidan var klädd med fabrikslackerad plåt.

Bild 10. Södra gaveln av byggnaden innan takomläggningen. Vindskivor hade plåttäckning och ryggningen bestod av trapetskorrugerad plåt.

UTFÖRDA ARBETEN 2005

Arbeten påbörjades under försommaren 2005. Materialet levererades av hantverkaren Eje Arén under våren, som hade huggit vassen året innan. Se även under material, sidan 5.

Befintlig ryggning av plåt togs bort. Även vindskivornas plåtinklädnad togs bort.

Det nya vasstaket lades ovan det befintliga vasstaket. Vasstaket hade kanat ned något på östra sidan och var något tunn på vissa ställen. Vassen trycktes upp, så att det blev en jämn kant nedtill.

De nya vassknippena lades ut utefter nedre delen av takfallet med axen vända uppåt. Kärvarna lades ut med jämna mellanrum, snören kapades, och vassstråna breddes ut i ett jämnt lager. De två nedre raderna av täckningen hölls fast i underlagstaket med horisontell bindraft av hassel. Traditionellt skulle bindrafterna ha bundits fast med vidjor. Bindraften och vassen bands nu istället fast med galvaniserad ståltråd, som skruvades i de nedre längsslana. Eftersom det befintliga vasstaket låg kvar, skulle det innebära svårigheter att binda det kraftiga vasslagret med vidjor. Dessutom skulle bindning med vidjor inneburit att ett större hål hade behövts göras i den tidigare vassläggningen, med risk för vatteninträngning.

På samma sätt lades vassbuntarna ut på de övre delarna av takfallet. På mellersta partierna av takfallen bands inte vassen fast, vilket dock görs på de övre partierna, två rader, som kommer att hamna under ryggningen.

För att kunna gå på taket under arbetets gång och lätt kunna arbeta läggs horisontella rundslanor ut, som binds fast parvis med varandra och läggs övernocken.

Bild 11. Kärvarna av vass läggs ut jämnt över taket med början längst ned vid takfoten av hantverkare Per Holmqvist.

Bild 12. De två nedre raderna av kärvar hålls fast i underlagstaket med bindraft av hassel.

Bild 13. Bindraften trycks åt hårt för att vassen ska hållas kvar och för att få bra bindning i längsslanorna och binds fast.

Efter det att vassen lagts dit, jämnas lagret en sista gång - vasstaket "drivs" med en täckevraka och takskägget klappas till så att takfoten blir rak.

Bild 14. De två övre raderna av vassen som kommer att hamna under ryggningen hålls också fast med bindraft av hassel och binds med ståltråd. Två rader binds för att få ned rottoppen ordentligt.

När båda sidor av taket var utlagda påbörjades ryggningen. Denna lades underst med löst "frögräs" från Skåne och ovan det halm av höstvetete från Måstena, inte långt från Segerstastugan. Ovan ryggningen rullades ett hönsnät ut, för att få materialet att ligga bättre och på så sätt få en något längre livslängd av ryggningen.

Bild 15. Västra takfallet är utlagt. De horisontella rundslanorna är till för att gå på under arbetets gång.

När ryggningen var lagd över halva byggnadensnock, lades de vertikala takryttarna ut, som tynger ned och håller vasstaket och ryggningen på plats. Dessa läggs parvis övernocken och dymlas fast i varandra. Resten av ryggningen lades ut, och de sista vertikala takryttarna lades på plats. Avslutningsvis lades en fotstång ut nedtill som tynger ned takryttarna. Fotstången vilar

Bild 16. Halmen till ryggningen läggs ut.

Bild 17. Halmen bars upp i säckar som breddes ut övernocken. Hantverkare Eje Arén och Johan Arén.

Bild 18. Ovan halmen breddes hönsnät ut, för att få en längre livslängd på ryggingen.

på en dymmel, som är nedstucken i takryttarna. Vissa fotstänger najades fast med koppartråd. Stråna justerades efter hand med "täckevrakan", för att få vassen jämna och för att rätt taklutning skulle fås. Även takskägget klappas jämnt. Nuvarande vasslager byggde ca 20 cm. Total tjocklek blev efter läggning ca 45 cm.

Bild 19. De vertikala takryttarna placeras ut över takfallen. Hantverkare Eje Arén och Johan Arén. I bild även Anton Hylander.

Bild 20. Takryttarna sitter ihop parvis över nocken med en dymling.

Bild 21. Vassläggningen är klar.

Bild 22. De horisontella fotstängarna vilar på dymlingar som sitter i takryttarna.

Bild 23. Takskägget efter läggning med tidigare vasslager och det nya.

FRAMTIDA UNDERHÅLL

Ett vasstak behöver ett visst underhåll. Inom ca 15 år behöver man sannolikt byta ut vissa delar av taktäckningen. Speciellt fotstången går hårt åt då den utsätts för snöpåfrestningar o d.

– Emellanåt kanar vasstrån/knippen ned. Nedhasade vasstrån behöver ”tryckas” upp efter hand. Detta skall ses över en gång om året, då nedhasade vass klappas upp med en bräda, baksidan av en platt skyffel eller dylikt.

– Då eventuella håligheter syns i vasstaket, kan de behöva lagas i med ett nytt vassknippe. Det är då viktigt att få in vassknippet under ovanliggande vasstäckning, så att vattenavrinningen fungerar bra.

– Snö som ligger på den horisontella fotstången bör tas bort, då det frestar på virket.

– Ryggningen behöver underhållas. Ny ryggning kan behöva läggas på med ett intervall av ca 5-10 år. När den s k bindraften blir synlig, är det hög tid att lägga på nytt material. Ryggningen görs helst av lös vete- eller råghalm.

KÄLLOR

Litteratur

Erixon Sigurd & Nyman Anders, Folkliv 1948-49.

”Halmtakstyper i Sverige.”

Grill Claes, Statistiskt sammandrag av svenska
indelningsverket. 1978.

Kungliga Gustav Adolfs Akademien, redaktör Sigurd
Erixon, Atlas över svensk folkkultur del I Materiell
och social kultur. 1957.

Länsmuséet i Kristiansstad. Retzner Arén

Rekonstruktion och Arkitektur AB. Halmtak. Historik
och framtid kring skånsk taktäckning. 1996-97.

Muntliga uppgifter

Fastighetsägare Birgitta Weibull.

Hantverkare Eje Arén.